

УДК 373.018.213.1 – 053.6

Т.В. Галич, Вінниця, Україна / T. Galych, Vinnytsia, Ukraine  
e-mail: galich070@gmail.com

## РОЛЬ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА У СТВОРЕННІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ В РОБОТІ З УЧНЯМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

**Анотація.** Стаття присвячена проблемі особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії класного керівника з учнями підліткового віку. Піднімається питання про необхідність цілеспрямованої підготовки учителів для класного керівництва, оскільки доведено, що діяльність класного керівника відрізняється від суто освітнього процесу в загальноосвітній школі.

На підставі проведеного дослідження доведено, що проблема непорозуміння учнів підліткового віку зі значущими дорослими (учителями, батьками) дійсно існує; названі причини, перелічені підлітками такого непорозуміння; намічено стратегію усунення негараздів у спілкуванні. Проблема професійної підготовки класних керівників стоїть наразі гостро, оскільки досвід роботи вказує на те, що не кожний учитель може працювати класним керівником і така діяльність є фактично другою спеціальністю. Проведене опитування педагогів області підтверджує тезу про необхідність додаткових знань, умінь та навичок учителя, який присвятив себе виховній роботі, класному керівництву; перелічено низку необхідних додаткових знань для успішної роботи сучасного класного керівника у процесі створення особистісно орієнтованого виховного простору.

**Ключові слова:** класний керівник, підліток, особистісно орієнтоване виховання, система виховної роботи, спеціальні знання.

**Annotation.** The article is devoted to the problem of teenager's person's up-bringing in the working system of class manager. Psychological peculiarities of teenager's describes by the author. The point is the special preparation school teachers for the class manager activities. The scientific research proved that the problem of misunderstanding between schoolchildren and adults present in modern social life; the main reasons of this misunderstanding are named; the strategies of overcome is described. Also proved that the teachers who devoted their lives to up-bringing to the work as class manager, need special additional skills and knowledge to create person's up-bringing space.

**Key words:** class manager, teenager, person's up-bringing, educational system, special knowledge.

**Постановка проблеми.** Актуальність переходу від формально-регламентуючого до особистісно орієнтованого виховання постійно зростає, оскільки сучасне виховання надає пріоритет розвиненій особистості, її життєвому і професіональному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості згідно з національними цінностями. Унаслідок посилення демократичних тенденцій у житті суспільства, освітні системи як його значущі складові переносять акцент із масових педагогічних явищ на особистість дитини, на вивчення можливостей і обставин її особистісного розвитку, умов саморозкриття і самореалізації на різних етапах її життєдіяльності. Сучасні школи потребують учителів з нестандартним мисленням, здатних усвідомлено взяти на себе відповідальність як за особистість дитини, так і за шкільну освіту в цілому. Такі педагоги повинні добре знати свій предмет, мати ґрунтовну психолого-педагогічну підготовку, ерудицію, культуру, прагнення до творчості, розуміти дітей та впливати на них.

Серед фахівців набуває поширення думка про те, що розвиток особистості та її всебічне вивчення – це фундаментальна, комплексна наукова проблема, яка потребує міждисциплінарного дослідження. Іншими словами – особистісно орієнтований підхід – це певний методологічний інструментарій, розробка якого повинна творчо враховувати синтез виявлених психологічною та педагогічною наукою

закономірностей будови, функціонування та розвитку особистості. Особливо важливою є реалізація особистісно орієнтованого підходу в роботі з дітьми підліткового віку, адже саме тоді в учнів виховується вміння спостерігати за собою, аналізувати перебіг своїх думок і переживань, зіставляти з ними свої вчинки; саме тоді інтенсивно розвивається прагнення до самостійності, з'являється хворобливе переживання неспіху, зростає роль самооцінки в регуляції поведінки [5].

**Аналіз публікацій.** Особистісно орієнтована освіта спирається на фундаментальні дидактичні праці, присвячені розвивальним функціям навчання та вихованню. Теоретично-методологічні основи особистісно орієнтованого підходу у психології та педагогіці визначенні у працях І. Беха, А. Бойко, О. Вишневського, А. Волинця, В. Галузинського, Б. Гершунського, О. Коберника, Б. Лихачева, Ю. Орна, В. Рибалки, Г. Тарасенко, В. Шаталова, Р. Шейермана та ін.

**Постановка проблеми.** Водночас шляхи реалізації класним керівником особистісно орієнтованого підходу у вихованні підлітків недостатньо вивчені як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Відсутність системи наукових досліджень у цьому напрямку і гостра соціальна потреба у класних керівниках, здатних самостійно, творчо проектувати систему виховної діяльності, яка забезпечує розвиток особистості на гуманістично-

демократичних засадах, загальнолюдських цінностях, обумовили вибір проблеми дослідження.

**Метою** статті є аналіз ролі класного керівника у створенні особистісно орієнтованого виховного простору та проектування стратегій взаємодії класного керівника з вихованцями саме цієї вікової категорії.

**Виклад основного матеріалу.** Класне керівництво в школі – це фактично друга спеціальність для учителя, оскільки вимагає певних навичок і додаткових видів діяльності окрім навчальної. Інститут класного керівництва залишився в деяких пострадянських країнах і для іноземних фахівців не завжди є зрозумілим, у чому власне полягає ця робота. У нашій країні саме класному керівникові у взаємодії з батьками, відводиться провідна роль у формуванні та становленні дитячої, зокрема підліткової особистості. У своїй роботі класному керівнику доводиться тривалий час спостерігати, як діти одного класу поступово проходять різні стадії розвитку, змінюються фізично, психологічно, розумово; фіксує особливості становлення кожного учня. Це означає, що педагогу слід так будувати відносини з вихованцями, щоб показати дітям резерви їхнього віку й допомогти їх реалізувати. Під час переходу від одного вікового періоду до іншого утворюються так звані перехідні періоди, які породжують явище важковиховуваності дитини: виникають проблеми з навколишнім, спостерігається зниження темпу розвитку тощо. Це напряму стосується перехідного періоду від дитинства до дорослості, а саме підліткового періоду.

Така робота накладає на класного керівника додаткову відповідальність та вимагає спеціальних знань. Ми запитали класних керівників Вінниці та Вінницької області, які проходили курси підвищення кваліфікації як учителі-предметники: «Чи потребує, на Вашу думку, класний керівник додаткових знань, навичок та вмій? Якщо так, то яких саме?». В опитування брало участь 67 осіб. Результати опитування такі: «Так, потребує» – 100 %. Перелік спеціальних додаткових знань, умій і навичок виявився досить великим та різноманітним. Отже, класний керівник має володіти знаннями з: психології, вікової психології, педагогіки, андрагогіки (оскільки працює й з дорослими), повинен бути фаміліологічно компетентним (уміти працювати з родинами різного складу та типу), бути в курсі молодіжної субкультури, вмій грати на музичних інструментах, орієнтуватися в моді, музичних та танцювальних стилях, уміти проводити тренінгові заняття, організувати змістовне дозвілля відповідно до віку учнів, володіти психотерапевтичними техніками тощо. Можна порізно ставитися до подібних відповідей, адже кожний написав про те, чого власно йому не вистачає, але висновок один: класний керівник – не просто вчитель, і до виконання таких обов'язків необхідно готувати.

З метою виявлення проблем особистісного становлення дітей підліткового віку, нами було

проведено опитування 186 учнів 7-8 класів загальноосвітніх шкіл міста Вінниці. Нас цікавили відповіді підлітків на питання: «Чи важко тобі спілкуватися з вчителями, класним керівником і дорослими взагалі? Якщо так, то назви причини». Більшість респондентів (89 %) поставили на перше місце проблему непорозуміння між дітьми цього віку та дорослими. Серед відповідей найчастіше були такі: «Вчителям головне, щоб ми навчалися, а що в нас на душі, їх не цікавить», «Вчителям не подобається, як ми виглядаємо, вони не розуміють сучасної моди», «Вони вважають нас маленькими і безпорадними», «Ми з дорослими спілкуємося ніби різними мовами». Дитячі відповіді, у більшості випромінюють демонстративну зневагу, епатаж, а в окремих випадках – розпач.

З огляду на ці відповіді, можна зробити висновок, що багатьом учителям та класним керівникам бракує знань про підлітковий вік, його психологічні особливості, про молодіжну субкультуру в цілому. Зрозуміти підлітків та їхні вікові проблеми допоможуть знання про особливу «нішу» розвитку, в якій вони нині знаходяться.

Для підлітка характерна вікова сегрегація: учні цього віку спілкуються та взаємодіють здебільшого з однолітками і значно менше з молодшими за них дітьми чи дорослими. Також вони намагаються пізнати життя самостійно, без утиску з боку дорослих. На думку І. Беха, підлітки часто критично, інколи навіть скептично ставляться до думки дорослих, не сприймають її (особливо тоді, якщо висловлене здається їм старомодним, несучасним). Вони схильні перебільшувати деякі слабкості дорослих, легко надихаються можливістю позмагатися [1; с. 134]. Подібна вікова сегрегація може мати негативні наслідки, оскільки відмежованість від молодших не дає підліткам можливості навчати тих, хто є значно меншим за них; у свою чергу відокремлення від світу дорослих означає, що підлітки не використовують шанс навчатися чомусь новому при спілкуванні з більш досвідченими людьми.

Іншими характеристиками підліткового віку є довготривала економічна залежність, фрустрація та занепокоєність пошуками свого місця в житті; це вік обмеження прав та можливостей. Д. Еріксон дотримується більш позитивного погляду. Він тлумачить цей період як час, який дозволяє особистості досліджувати різні соціальні ролі та експериментувати з ними ще до того, як прийняти на себе відповідальність дорослого світу [4, с. 494].

На молодих людей також впливають події того часу, в якому вони живуть. Події в країні чи у світі на них впливають набагато сильніше, ніж на молодших дітей. Дуже часто підлітки, якими рухають ідеалістичні наміри та максималізм, підтримують радикальні політичні, суспільні та релігійні течії. Слід зазначити й те, що особливий вплив на дітей цього віку мають засоби масової інформації, оскільки вони є особливо вразливими споживачами ЗМІ. Трагедії та жорстокість

сприймаються ними прозаїчно: ідентифікація з агресивними героями фільмів може викликати імітацію їхньої поведінки – напади та бійки, крадіжки, вживання та розповсюдження наркотичних речовин та навіть сліпе копіювання актів насильства.

І. Бех справедливо зазначає, що підлітковий вік є «важким» насамперед для самого підлітка: фізіологічні зміни в організмі викликають незвичні почуття й переживання, несвідому тривогу, дискомфорт, що створює значне напруження [1, с. 134]. Діти цього віку переживають різні почуття, коли спостерігають за процесом власного розвитку. Це можуть бути почуття здивування, радості та розчарування. Вони постійно порівнюють себе з іншими та переглядають свій Я-образ. Як хлопці так і дівчата з тривогою слідкують за власним розвитком, його своєчасністю. Підґрунтям для певних висновків стають як реальні знання та власні міркування так і перекручена інформація. Підлітки порівнюють себе з прийнятими у суспільстві нормами щодо своєї статі. Прагнення стерти межу між реальним та ідеальним фактично і є основною проблемою підлітків. Вони можуть бути надмірно нетерплячими до відхилень щодо конституції тіла або темпу його розвитку. ЗМІ роблять свій внесок у цю нетерплячість, коли малюють стереотипні образи привабливої комунікабельної молоді, яка вдало і весело існує в підлітковому періоді життя, в якій не виникає проблем зі шкірою, зайвою вагою та незграбністю. Більшість підлітків надзвичайно вразливі щодо своєї зовнішності. Неспівпадання між недосконалими Я-образами та тими неперевершеними ідеалами, які пропонують ЗМІ, спричиняють тривогу та сумніви в собі. Зріст, вага та комплекція – це чи не головні джерела неспокою для школярів-підлітків незалежно від їхньої статі. Результати нашого опитування свідчать, що більшість з них (81 %) хотіла б дещо змінити свої фізичні дані.

Більшість учених згодні з тим, що підлітки в процесі розвитку повинні зіткнутися з двома основними труднощами: досягнення автономії та незалежності від батьків; формування ідентичності, що означає творчу й незалежну Я-концепцію, яка гармонійно поєднує різні амплуа цієї особистості [4, с. 523]. Цікавим з психологічної точки зору є аналіз стосунків між хлопцями та дівчатами. Здебільшого ці стосунки загострюються та псуються у підлітковому віці. Розвитку нормальних міжособистісних стосунків, як правило, заважають помилки в сімейному вихованні: спрацьовують гендерні стереотипи, модель взаємин батька та матері переноситься у дитячі стосунки. Класний керівник повинен враховувати гендерні аспекти виховання підлітків, адже в сім'ях цим часто нехтують. Наші спостереження засвідчують, що батьки вдома і вчителі в школі підсвідомо добирають різні слова і вирази спілкування з хлопцями чи дівчатами, часто навіть змінюють інтонацію та тембр голосу. Проте це не можна вважати справді індивідуально-особистісним підходом. Зрештою через

стереотипи гендерного виховання підлітки стають нездатними до успішного спілкування один з одним, не розуміють і не хочуть розуміти оточуючих. Чимало майбутніх кривдників розробляють свої стандарти взаємин з дружиною, спираючись на підліткові спогади-спостереження, де їхня мати, як і вони, постійно були підлеглими в батька. Подібну модель спілкування хлопці-підлітки переносять у класний колектив. Саме це й псує міжособистісні взаємини в класі [2, с. 270].

Класний керівник спроможний налагодити стосунки, згуртувати класний колектив, покращити психологічний клімат у класі за умови розуміння вікових особливостей дітей підліткового віку (психологічних, фізіологічних тощо), і відповідно до цього будувати взаємини з вихованцями. Особливий наголос на тому, що:

– Підлітки бажають, щоб їх сприймали як дорослих, Класному керівнику потрібно дещо змінити тон, мовні звороти, навчитися вислуховувати пропозиції, радитися з класом, просити про допомогу. При нагоді всіляко підкреслювати, як він поважає думку учнів класу, враховує їхні поради.

– Підлітки гостро сприймають зміни у власній зовнішності, порівнюють себе з еталонами із ЗМІ, шукають «відхилення» у власному фізичному розвитку. Класному керівнику необхідно продумати стратегію щодо пом'якшення ситуації. Допоможуть зустрічі з лікарями (бажано спеціально запрошеними, не шкільними), яких діти могли запитати, про все, що їх непокоїть.

– Класному керівнику необхідно уникати рейтингів та змагань щодо успішності в навчанні. Це допоможе уникнути розвитку в дітей комплексу неповноцінності. Потрібно навчити батьків підлітків правильно і спокійно ставитися до шкільної успішності власної дитини, враховувати індивідуальні особливості і ставити реальні цілі.

– Враховуючи потяг підлітків до самоствердження, класному керівнику необхідно надати можливості самовираження кожній дитині в класі. Варто знайти і підкреслити сильну (позитивну) рису кожного, репрезентувати її перед загалом, вселити в дитину віру у власні сили та власну винятковість.

– Необхідно постійно зміцнювати власний авторитет серед учнів-підлітків; орієнтуватися у розмаїтті сучасних модних та музичних молодіжних течій. Проте не можна бездумно наслідувати молодіжну моду, намагаючись зовнішньо наблизитися до підлітків. Педагогу потрібно виробити власний стиль поведінки, спілкування, зовнішності; твердо і принципово транслювати загальнолюдські цінності. Такого класного керівника учні-підлітки поважатимуть по-справжньому.

Як **ВИСНОВОК** зазначимо абсолютну затребуваність психологічної підготовки класного керівника до роботи з підлітками, якому необхідно

правильно згуртувати учнівський колектив. Головною ж метою взаємодії класного керівника з підлітками залишається створення сприятливого особистісно орієнтованого виховного простору, сприятливої атмосфери для особистісного становлення учнів, забезпечення адекватної самооцінки, гармонізація стосунків тощо. Така допомога стає повноцінною, коли

класний керівник уміє практично використовувати психолого-педагогічний теоретичний арсенал у роботі з класом, який доручено його піклуванню. Вивчення методичних аспектів підготовки майбутніх педагогів до класного керівництва можна віднести до **перспектив подальшого наукового пошуку.**

#### Література:

1. Бех. І. Виховання особистості. /І.Бех. Виховання особистості // Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. У 2 кн. – Кн 1.: К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Галич Т.В. Психологічні особливості педагогічної взаємодії класного керівника з підлітками у контексті реалізації особистісно орієнтованого виховання /Т.В.Галич. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді // Зб.наук.праць. - Вип. 8. – Кн 2. – Київ – 2005. – 392 с.
3. Гільбух Ю., Киричук О. Шкільний клас: як пізнати й виховувати його душу. / Ю.Гільбух, О.Киричук // - К., 1995. – 207 с.
4. Крайг Г., Бокум Д. Психологія розвитку. /Г.Крайг, Д.Бокум // Психологія розвитку – 9-е изд. – СПб: Питер, 2005. – 940 с.
5. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2004. - № 4(5) . К., 204. – С. 6-29.
6. Холковська І. Організація діяльності класного керівника. /І.Холковська. Організація діяльності класного керівника // Вінниця, 2005. – 194 с.

УДК 378.14: 574

В.М. Глуханюк, Д.В. Глуханюк, м. Вінниця, Україна  
V. Hluhanjuk, D. Hluhanjuk, Vinnytsia, Ukraine  
e-mail:

#### ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ШЛЯХОМ УПРОВАДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЕКОЛОГО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ПОВУТОВОГО ЗМІСТУ

**Анотація.** У статті висвітлені технології формування пізнавального інтересу учнів шляхом впровадження еколого-дидактичних ігор побутового змісту. А також розглянуті ігрові цикли – система ігор різного виду і різного рівня складності, що заснований на принципах діяльності, комунікативності, наступності, психологічної комфортності.

Запропоновані нами певні етапи ігрових циклів, які на уроках необхідно вибудовувати з орієнтацією на груповий характер, який забезпечує взаємодію один з одним при вирішенні екологічних проблем. Саме їх впровадження, вимагаючи формування відповідних якостей особистості і моделей поведінки, розширює екологічну компетентність особистості. Вони повинні спиратися на вже сформовані вміння з інших предметів, що необхідні для організації ігрової діяльності. Важливо враховувати також вікові особливості школярів при розробці і застосуванні методики ігрової діяльності на уроках, у тому числі і для активізації педагогом діяльності в процесі гри. Гра служить елементом цікавості, дає поштовх розвитку інтересу, сприяє розвитку інтересу до учіння.

Оскільки навчальний час для ознайомлення з побутовими екологічними проблемами у шкільних програмах не передбачений, то проблема ознайомлення учнів з ними може бути вирішена лише шляхом запровадження еколого-дидактичних ігор побутового змісту.

**Ключові слова:** екологічні проблеми, екологічне виховання учнів, екологічні технології, екологічні дидактичні ігри, екологічна компетентність.

**Annotation.** The article highlights the technology of forming cognitive interest of students by implementing ecological and didactic games of everyday content. There are also considered playing cycles – the system of games of various types and different levels of difficulty, which are based on the principles of action, communication, continuity and psychological comfort.

The suggested certain stages of game cycles that are necessary to construct on the lessons to focus on the character group that provides interaction with each other in solving environmental problems. It is their implementation which expands an ecological competence of the individual, demanding the formation of the personality traits and behaviors. They have to rely on the established skills in other subjects that are necessary for the organization of a game activity.

It is important to take into account the age characteristics of students in the development and application of methods of game activity in the classroom, including the teacher's action in the game. The game is a part of curiosity, it gives impetus to the development of interest and promotes an interest in learning.

Since academic time for getting acquainted with everyday environmental problems in school programs is not provided, the problem of introducing students to them can be solved only by introducing ecological and didactic games of everyday content.